

Legendar jandarlar - 3: Aždarha

Category: Ertekiler, Goşgular, Kitapcy, Mistika we fantastika, Sözler, Türkmen dili
написано kitapcy | 22 января, 2025

Legendar jandarlar -3: Aždarha TÜRKMEN EDEBIÝATYNDА LEGENDAR JANDARLAR

• Hunlaryň mekany ~ aždar şäherleri

Aždarha diýlende köplenç Hytaý medeniýeti göz öňüne gelýär. Aždarhalar dünýä boýunça Hytaý medeniýeti we sungaty bilen baglanychdyrylsa-da, türki kowumlarynyň ynançlarynda-da uly orny bolupdyr. Aždarha obrasy köplenç asman we ýer-suw ruhlary bilen bagly ynanclarda öz ornumy tapypdyr. Türkmen taryhynda, aýratynam taryhymyzyň has ırkı döwürlerinde bereketiň we güýc-kuwwatyň nyşany hökmünde kabul edilen bu legendar jandar

Günbatar Aziýa medeniýetlerimizde eýýäm bu manylaryny ýitirýär we aždarha erbetligiň nyşany hasap edilýär. Ýagny wagtyň geçmegini bilen aždarha obrazy bereketiň we güýç-kuwwatyň nyşanylygyndan erbetlikden üstün çykmagyň we onuň ýok edilmeginiň nyşanyna öwrülýär.

Ýazyjy Osman Öde "Türkmenleriň Marguş şalygy" atly makalasynda gadymy Marguş şalygynyň adynyň aždarha (mar) bilen berk baglanyşyklydygyny aýdýar we muny ylmy taýdan delillendirýär.

Hytaý çeşmelerinde asman we ýer ybadatlaryndan söz açylanda hunlaryň aždarha festiwalyny geçirirendikleri barada aýdylýar. Huiung-nularıň (hunlaryň) paýtagtlarynyň, şäherleriniň aždar şäheri hökmünde ýatlanmagy-da gadymy türkmen jemgyýetinde aždarha mifiniň bolandygynyň aýdyň subutnamasydyr.

- Aždarhanyň türkmen mifologiyasyndaky орны

Gadymy türkmen mifologiyasynda aždarhanyň iki görnüşi bar. Biri ýer aždarhasy, beýlekisi asman aždarhasy. Ýer astyndaky ýer aždarhasy bahar paslynda (nowruzda) ýer astyndan çykyp, pul we buýuz döredip asmana galýar, bulutlaryň arasyna gatyşýar. Şeýdibem ýagyş-ýagmyryň ýagmagyna öz goşandyny goşýarmysyn.

Şol bir wagtyň özünde 12 haýwandan ybarat müçenamada-da ýyllaryň biri aždarha ýlydyr. Aždarha ýlynyň düýpli aýratynlygy özgerişiniň boljak ýly hökmünde görülmegidir.

Aždarha gadymy eýran mifologiyasynda döw, peri obrazlary bilen birlikde iň köp işlenen obrazdyr.

Pers mifologýasyndan peýdalanyп dünýä edebiýatynyň altyn hazynasynda ýer alan "Şanama" epopeýasynyň awtory Abulkasym Ferdöwside "aždarha" sözüniň "ajy-dhaka" diýen sözden gelip çykandygyny görmek bolýar. Hatda beýik söz ussady Ferdöwsi eseriniň qahrymany Zahhagyň adyny-da şol söze baglaýar.

http://kitapcy.ml/news/abulkasym_firdowsi/2018-07-31-1674)
Aýratynam uýgur kowumdaşlarymyzda aždarha obrazy ýygy-ýygydan
duş gelýär. Mundan müňlerçe ýyl ozal aždarhalaryň asman
çarhyny aýlaýandygyna, ýagny dünýäniň aýlanşyna höküm
edýändigine ynanylypdyr. Hatda häzirki türk dilinde işjeň
ulanylýan "ewren" sözi hem şu ýerden gelip çykýar. Ýagny
"ewren" ~ bu ewirmek (öwürmek, dolamak) diýmekligi aňladýar.
"Ewirmek" türkmen dilinde "egirmek" görnüşinde ulanylýar.
Mysal üçin "ik egirmek" we ş.m.

Ýazyjy Serdar Ataýew "Bozgurt kowumynyň dessany" romanynndaky sözlere düşündirişler makalasynda ewren, aždarha, mar... ýaly sözlere anyk düşündiriş berýär.

(Maglumat üçin seret: http://kitapcy.ml/news/bozgurt_kowumynyn_destany_romanynydaky_sozlere_dusundirisler/2018-11-27-3617).

Uýgur mifologiyasynda ýarym aždarha-ýarym adam sypatly ruhlar bar. Bulara aždarhalar diýlipdir. Megerem Aždar diýlen at "Aždarhan" diýen sözden döräp, häzirki "aždarha" görnüşini alan bolmaly. Türkmenleriň we beýleki türki kowumlaryň köpçülikleýin ýaşan ýeri bolan häzirki Astrahan şäheriniň asyl ady hem Aždarhan sözünden qelip çykýar.

Orta asyrlara degişli türkmen çeşmelerinde bolsa, köplenjem dini we tasawwuf edebiýatlarynda adamlary ýolundan azaşdyran qüýcuer aqzalanda aždarha motiwi ýyqy-ýyqydan dus gelýär.

Şeýle hem halkymzyň arasynda (esasanam daglyk ýerlerde ýaşaýan nohurlylarda) häli-häzirlerem dowam edip gelýän bir ynanç bar. Ýagny täze doglan ýylan doglandan soň ýedi ýylyň dowamynda adam-gara görmese, aždarha bolýarmysyn. Aždarhadan ulusyna "ýuwdarha", ýuwdarhadanam ulusyna bolsa "ýuwha" diýilýär. Bu hakykata dogry gelýärmi ýa gelenok? Dogrusyny diňe Alla bilvär...

Aždarha irki döwür türkmen mifologiyasynda položitel obrazda çykyş etse-de, yslamyň aralaşmagy bilen kem-kemden gara güýjüň, şeriň wekiline öwrülýär. Aždarhanyň yslamdan öñki döwürde adamlara ýagşylyk edýän jandar hökmünde görkezilen ýeri az däl. Mysal üçin türklerde duş gelýän "Şahmeran hekaýaty" şeýle rowaýatlaryň biridir.

(Maglumat
seret: http://kitapcy.ml/news/sahmeran_rowayaty/2018-10-02-2715).

• Aždarhanyň türkmen edebiýatynda we folklorında şöhlelenişi

Edebiýatymyzda aždarha obrazynyň kä ýerde aýlawly metaforalara hyzmat eden ýerleri bar. Mysal üçin Magtymguly Pyragynyň "Daş döker" goşgusynda şeýle setir bar:

"Kelpezä ýutdurmaz aždar maslygy..."

Ýa-da "Biwepalardan" goşgusynda bu dünýä ýedi kelleli aždarha meñzedilýär:

"Dünýä ýedi başly ýalmawuz mardyr,
Gaçganlar gutulmaz bu belalardan".

Şeýle hem Magtymguly atamyzyň o dünýä baradaky goşgularynda aždarha sypatly äpet ýylanlar barada ýygy-ýygydan söz açylýar. Ol aždarha sypatly äpet ýylanyň biri hem Hareşdir.

"Eý, ýaranlar, ahyrzaman bolanda,
Bäş kişi diýp Hareş atly mar çykar"
("Mar çykar");

"Haryş ýylan gybatkeşdir soragy,
Ýalançy, zynahor, ogra dolaşdy"
("Donun kim biçdi")

"Ol Huryş atlyg ýylanga lukma bolgaý sen o gün,
Maýmynyň suratynda bolgaý ki, tysalyň seniň"
("Päliň seniň")

ýa-da:

"Aždarha, mar atly möýler görer sen"
("Öýler görer sen")

"Çakáýyn diýp oturypdyr haýbatly,
Bugra kibi ulug marlar alnyňda"

("Alnyňda")

"Ýylan çykar pil dek, dişleri ar dek,
Niçesi gatyr dek, niçesi har dek,
Niçesi bugra dek, niçesi ner dek,
Çyrpynyp-çyrpynyp dursa gerekdir"
("Gelse gerekdir")

"Çilimden ýylanlar düşer boýnuña,
Agzyn açyp, haşlap girer boýnuña"
("Çilim çekmegil")

"Ýylanlar öwrülip gelip, dişlärler..."
("Munda, cılımkeş")

"Gatye dek içýanlar, bugra dek marlar,
Bedeniňden sorar ganyň gybatkeş"
("Gyatkeş")

ýaly setirler bu aýdanlarymyza mysaldyr. Aždarhanyň keşbi
beýik ussadymzyň diňe o dünýä baradaky goşgularynda däl-de,
rowaýatlara siňen beýik şahsyýetleriň hormatyna ýazan
goşgularynda hem duş gelýär:

"Başlar azat eden döw gujagyndan,
Aždarha lebinden, dag bujagyndan,
Derwezesin çekip Haýbar dagyndan,
Ýedi gala birden dolan Alydyr".
("Alydyr")

Aždarha obracy köplenç diýen ýaly halk döredijiliginde giňden
beýanyny tapypdyr.

"Görogly" eposynyň "Göroglynyň öýlenişi" şahasynدا Görogly
Agaýunas perini almaga gidýär. Şonda onuň ýoluna böwet bolan
aždarha bilen arasynda şeýle hadysa bolup geçýär:

"...Görogly Gyratyna gamçy urup, köşgüň bärisinden bardy.
Gözlese, köşgüň bosagasyny ýassanyp, bir aždarha tarp urup
ýatyr. Pah, Görogly perizadyň ýskyna düşen adam:
– Ow, zaňnar aždarha! Men üç aýlyk ýoly kyrk gündे geçirip

geldim. Meniň düýşüme giren perizat, bir tanap, ýarym tanap aňry ýanyňda. Saña näme gerek, tur, ýok bol! ~ diýip, aždarha, garap, jylawy eýeriň gaşyna taşlap, arkasyndan sazyny alyp, abaýlanyp, baş keleme söz aýtdy:

Gudrat bilen bina bolan aždarha,
Bent eýleme perizadyň ýoluny!
Seni-meni bar eýlegin bir Alla,
Bent eýleme, perizadyň ýoluny!

Aždarha, sen neçün melul bolar sen,
Haýbat bilen maňa nazar salar sen?!
Gazap etsem, häli şu gün öler sen,
Bent eýleme, perizadyň ýoluny!

Meni sorsaň, Çandybilden gelemen,
Beýan etsem, täze bagyň güli men,
Aslym aýtsam, Ady begin guly men,
Bent eýleme, perizadyň ýoluny!

Men ýarymyň syýa zülpün örmeli,
Çandybilde baş gün döwran sürmeli,
Görogly aýdar, ýar jemalyn görmeli,
Bent eýleme, perizadyň ýoluny!

Görogly bu sözi aýdyp bolandoň, Gyratyny öňe sürüberdi. At gadam atdygyça, aždarhanyň agzy gez ýarym-gez ýarym açylyberdi. Görogly gözlese, aždarha atyny, özünü bilelikde demine sorjak. Görogly gylyjyny sogrup, aždarhanyň üstüne topuldy. Aždarha-da munuň bilen gidişiberdi. Görogly aždarhany iki bölüp taşlady..."

Halk arasynda aždarhanyň altyn-kümüsiň bar ýerini saklaýandygy barada, umuman aždarhanyň hazynaly ýerler bilen baqlanyşyqynyň

bardygy barada dowam edip gelýän ynançlar bar. Bu gadymy ynanç "Hally", "Ýylana öwrülen hazyna" ýaly türkmen halk ertekilerinde öz beýanyny tapypdyr. Şeýle-de, mirasgär Kerim Osmanow tarapyndan toplan "Emir Timur we aždarha" ýaly ertekiler Türkmenistanyň YA-nyň Milli Golýazmalar institutynda saklanýar.

Gelejekde türkmen ýazyjylarynyň öz eserlerinde aždarha obrazyna ýüzlenjekdigine pugta ynanýarys.

Has TÜRKMEN. Mistika we fantastika